

ประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ในมุมมอง
ของนิสิตปริญญาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ประเทศไทย

TOPICS ABOUT DEATH THAT SHOULD
BE LEARNED IN THE POINT OF VIEW OF
UNDERGRADUATE STUDENTS OF
CHULALONGKORN UNIVERSITY, THAILAND

Received: 27 September, 2021

Revised: 26 November, 2021

Accepted: 30 November, 2021

เอมอัชฌา วัฒนบูรานนท์*

Aim-utcha Wattanaburanon*

ปิ่นณวิษณีย์ ปิยะอร่ามวงศ์**

Pannawit Piyaaramwong**

* ศาสตราจารย์ สาขาวิชาสุขภาพศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ
คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

* Professor of Health Education, Faculty of Education, Chulalongkorn University,
and Faculty of Public Health, Burapha University, Thailand.

* Email: aimutcha.w@chula.ac.th, aimutcha.wa@buu.ac.th

** วิทยากร 5 สำนักงานอาสาภาค สภากาชาดไทย

** Instructor 5, Red Cross Volunteer Bureau, Thai Red Cross Society, Thailand.

** Email: pannawit.p@redcross.or.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ในมุมมองของนิสิตปริญญาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชามรณศึกษา (Death Education) และรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ (Beautiful Death) โดยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามจากนิสิตที่ลงทะเบียนในภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2561 จำนวน 103 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย พบว่า ประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ในมุมมองของนิสิต โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากทุกประเด็น นิสิตให้ความสนใจในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ 3 อันดับแรก คือ ทักษะคิดเกี่ยวกับเรื่องความตาย (ค่าเฉลี่ย 4.40) การจัดการกับอารมณ์ในเรื่องความตาย (ค่าเฉลี่ย 4.39) และทักษะคิดเกี่ยวกับภาวะใกล้ตาย (ค่าเฉลี่ย 4.35) การวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า นิสิตให้ความสนใจและเล็งเห็นความสำคัญของการเรียนรู้เรื่องความตายซึ่งอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยทำให้เกิดความตระหนักรู้เรื่องความตายและส่งผลต่อการยอมรับความตายได้ดีขึ้นในอนาคต ดังนั้น ควรมีการศึกษาและพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้เรื่องความตายให้เหมาะสม เพื่อให้นิสิตเกิดการเรียนรู้สูงสุด ตลอดจนเป็นการสร้างความตระหนักรู้เรื่องความตายให้เพิ่มขึ้นในสังคมวงกว้างต่อไป

คำสำคัญ: การเรียนรู้เรื่องความตาย มรณศึกษา การตายอย่างมีคุณภาพ

Abstract

This study aimed to determine the topics about death that should be learned in the point of view of undergraduate students of Chulalongkorn University. The study was conducted on 103 students who enrolled in Death Education and Beautiful Death courses in the first semester of the academic year 2018. Data collected were then analyzed by means of frequency, percentage, mean, and standard deviation.

Research results showed that both groups of undergraduate students gave high ratings on all topics about death provided. However, when investigating further into the details of their responses, the top three topics concerning death that should be learned included: Attitudes about Death (Mean = 4.40), Dealing Emotionally with death (Mean = 4.39), and Attitudes about Dying (Mean = 4.35). Based on this research, it can be assumed that the students were interested in and were aware of the importance of learning about death. This should be contributable to their awareness on death and lead to better acceptance of death in the future. Therefore, a study about learning management on the area of death should be conducted appropriately in order for the students to achieve optimal learning and for the society to attain greater awareness of death.

Keywords: Learning about Death, Death Education, Beautiful Death

บทนำ

ความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์และการสาธารณสุขในปัจจุบัน ทำให้คนเรามีอายุยืนยาวมากขึ้น และมีการเจ็บป่วยที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ประชากรส่วนใหญ่มีการเจ็บป่วยเรื้อรัง (Chronic conditions) ต้องการการดูแลรักษาระยะยาวและอยู่ในกระบวนการตายที่ยาวนาน ส่งผลต่อภาระค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาที่สูงขึ้นตามอายุและก่อนการตาย การเรียนรู้เรื่องความตายนับว่ามีความสำคัญและจำเป็น เพื่อให้เรียนรู้ในการเตรียมตัวก่อนตายอย่างเข้าใจ รู้จักใช้ชีวิตอย่างมีสติ ไม่ประมาท เห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น รักษาและดูแลสุขภาพตนเอง สามารถปรับตัวและพร้อมเผชิญความจริงกับเรื่องความตาย รู้จักอ่อนโยนกับคนรอบข้าง และตระหนักว่าวันทุกวันนี้มีค่า (เอมอชฌา วัฒนบุรานนท์, 2558ข) รวมทั้งการสร้างทัศนคติเชิงบวกเกี่ยวกับความตายในสังคมก่อนการได้รับวินิจฉัยว่าเจ็บป่วยระยะท้าย (Terminal illness) ช่วยทำให้เกิดกระบวนการยอมรับความตายได้ดีขึ้น โดยการดูแลแบบประคับประคอง (Palliative care) ในช่วงท้ายของการรักษาทางการแพทย์เพียงอย่างเดียว อาจไม่สามารถทำให้การยอมรับความตายของบุคคลอยู่ในระดับที่ดีได้ (ลัญฉน์ศักดิ์ อรรถยากร, 2561)

นับตั้งแต่การเกิดพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พุทธศักราช 2550 ในมาตรา 12 ที่ระบุว่า “บุคคลมีสิทธิทำหนังสือแสดงเจตนาไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิต หรือเพื่อยุติการทรมานจากความเจ็บป่วย” ทำให้มีการตื่นตัวและสนใจในเรื่องความตายนมากขึ้นในสังคมไทย มีการเปิดพื้นที่การเรียนรู้และสร้างความตระหนักรู้เรื่องความตายในวงกว้าง (ภาวีกา ศรีรัตนบัลล์, 2561) นอกจากนี้ระยะเวลาที่ผ่านมา ประเด็นการการุณยฆาต (Euthanasia) เป็นประเด็นที่สังคมไทยให้ความสนใจเช่นกัน หลายคนเข้าใจว่าเป็นประเด็นเดียวกันที่ระบุในมาตรา 12 แห่งพระราชบัญญัติดังกล่าว เป็นทางเลือกหนึ่งของการยุติชีวิตที่สามารถกระทำได้แท้จริงแล้วสำหรับประเทศไทยนั้น ยังไม่มีกฎหมายรองรับการการุณยฆาต ซึ่งปัจจุบันในประเทศไทยมีการจัดการกับความต้องการของผู้ป่วยระยะท้ายอยู่ 2 รูปแบบหลัก คือ 1) การออกกฎหมายให้สิทธิแก่ผู้ป่วยในการปฏิเสธการรักษาที่มีวัตถุประสงค์ในการยืดชีวิต โดยระบุไว้ในมาตรา 12 ภายใต้พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พุทธศักราช 2550 ซึ่งเป็นการเลือกเสียชีวิตอย่างเป็นธรรมชาติ โดยสามารถปฏิเสธความพยายามในการยืดชีวิตได้ แต่ไม่มีสิทธิในการขอให้แพทย์เร่งการเสียชีวิต 2) การให้บริการการดูแลแบบประคับประคองแก่ผู้ป่วยระยะท้าย เป็นการบริการเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิต เยียวยาและบรรเทาความทุกข์ทรมานจากการเจ็บป่วย โดยไม่เร่งการเสียชีวิตและไม่ยืดชีวิต ดูแลทางด้านกายภาพ อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณของผู้ป่วยรวมทั้งครอบครัว (นพพล วิทย์วรพงศ์, 2563) ด้วยการตื่นตัวและสนใจในการเรียนรู้เรื่องความตายของสังคมไทย

ทำให้กลุ่มบุคคลหรือหลายองค์กรให้ความสำคัญในการขับเคลื่อนการเรียนรู้เรื่องความตาย ทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรไม่แสวงหาผลกำไร และสถาบันการศึกษา เพื่อสร้างความตระหนักรู้เรื่องความตาย (Death Awareness) รวมทั้งการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวกับความตาย สิทธิการตาย การทำพินัยกรรมชีวิต (Living Will) เป็นต้น

ถึงแม้หลายองค์กรในสังคมไทยมีขับเคลื่อนการเรียนรู้เรื่องความตาย แต่การเรียนรู้เรื่องความตายยังเป็นเรื่องที่ค่อนข้างจำกัด แม้ว่าคนส่วนใหญ่จะยอมรับว่าการเกิดมาแล้วก็ต้องตาย แต่เมื่อต้องเผชิญความจริงกับเรื่องความตาย มักมีความวิตกกังวล (Death Anxiety) และกลัวความตาย (Death Fear) ด้วยเหตุนี้ สังคมจึงมีการหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงเรื่องความตายอยู่มาก สถาบันการศึกษาเป็นแหล่งการเรียนรู้และมีบทบาทสำคัญที่สามารถส่งเสริมและขับเคลื่อนการเรียนรู้เรื่องความตายสู่สังคมทั่วไปได้ ในสหรัฐอเมริกา มีการสอนวิชามรณศึกษา (Death Education) ในมหาวิทยาลัยมินเนโซต้า (University of Minnesota) เป็นทางการครั้งแรก ในปี ค.ศ. 1963 โดย Robert Fulton (Professor of Sociology, Director, Center for Death Education and Research, University of Minnesota, USA) (Fulton et al., 1981) สำหรับประเทศไทยในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีการเปิดสอนรายวิชามรณศึกษา (Death Education) เป็นรายวิชาบังคับในหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสุขศึกษาและพลศึกษา คณะครุศาสตร์ เปิดสอนมาตั้งแต่ปีการศึกษา 2552 และเป็นรายวิชาเลือกเสรีให้กับนิสิตปริญญาตรีทุกหลักสูตรและทุกสาขาวิชา และมีการเปิดสอนรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ (Beautiful Death) ซึ่งเป็นรายวิชาการศึกษาทั่วไป กลุ่มสหศาสตร์ ศูนย์การศึกษาทั่วไป ที่ให้นิสิตปริญญาตรีทุกหลักสูตรและทุกสาขาวิชาสามารถเลือกลงทะเบียนเรียนได้ เปิดสอนมาตั้งแต่ปีการศึกษา 2559 (เอมอัชฌา วัฒนบูรานนท์, 2558ข; 2563) ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 รายละเอียดรายวิชามรณศึกษาและรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ

รายวิชา	คำอธิบายรายวิชา	หมวดรายวิชา	เริ่มเปิดสอน ตั้งแต่ ปีการศึกษา
มรณศึกษา (Death Education) รหัสวิชา 2723330	ความหมายและความสำคัญของมรณศึกษา ขอบข่ายและเนื้อหาของมรณศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง ความตายและภาวะใกล้ตาย พิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการตาย การจัดการกับอารมณ์ในเรื่องความตาย กฎหมายที่เกี่ยวข้อง การสอนมรณศึกษา	รายวิชาบังคับ ในหลักสูตร ครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา สุขศึกษาและ พลศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย	ปีการศึกษา 2552
การตาย อย่างมีคุณภาพ (Beautiful Death) รหัสวิชา 0201283	ความหมายและความสำคัญของความตาย ภาวะใกล้ตาย และการตายอย่างมีคุณภาพ ความเชื่อและแนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง ความตายและภาวะใกล้ตาย คุณภาพชีวิตและการประเมินคุณภาพชีวิต พิธีกรรมและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับ ความตาย การจัดการกับ อารมณ์ในการเผชิญความตาย และการเตรียมตัวก่อนตาย และการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า และมีคุณภาพ	รายวิชาหมวด การศึกษาทั่วไป กลุ่มสหศาสตร์ ศูนย์การศึกษา ทั่วไป จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย	ปีการศึกษา 2559

ในการจัดการเรียนรู้เรื่องความตายนั้น ผู้สอนจำเป็นต้องปรับบทบาทเป็นผู้นำ การเรียนรู้ (Leadership) เป็นผู้ให้คำปรึกษา (Advisor) เป็นผู้ฝึก (Coach) เป็นผู้สร้างแรงบันดาลใจ (Inspirator) เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) และผู้สร้างแรงจูงใจ (Motivator) โดยผ่านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เน้นการถ่ายทอด แลกเปลี่ยน เรียนรู้ ความคิดและประสบการณ์ อย่างไรก็ตาม ทั้งผู้สอนและผู้เรียนพยายามทำความเข้าใจ ให้ความหมาย ความรู้สึกที่แตกต่างกันออกไปในการเรียนรู้เรื่องความตาย ทั้งนี้ ความแตกต่างกันเป็นไปตามประสบการณ์ ทักษะคิด วัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา ฯลฯ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ในมุมมองของนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชามรณศึกษาและรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมและให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้สูงสุดต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ในมุมมองของนิสิตปริญญาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชามรณศึกษาและรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ในมุมมองของนิสิตระดับปริญญาบัณฑิต โดยมีการดำเนินการวิจัย ดังนี้ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยนี้ คือ นิสิตปริญญาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ลงทะเบียนเรียนใน 1) รายวิชามรณศึกษา (2723330 Death Education) และ 2) รายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ (0201283 Beautiful Death) ในภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2561 จำนวน 127 คน แบ่งเป็นนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชามรณศึกษา จำนวน 46 คน และรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ จำนวน 81 คน โดยทำการเลือกนิสิตที่ยินยอมเข้าร่วมการวิจัยและตอบแบบสอบถามครบสมบูรณ์ จำนวน 103 คน (คิดเป็นร้อยละ 81.1 จากจำนวนนิสิตที่ลงทะเบียนทั้งหมด)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ประกอบด้วย 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสอบถามข้อมูลทั่วไป ประกอบด้วย เพศ สังกัดคณะ/ สำนักวิชา และศาสนาที่นับถือ

ตอนที่ 2 แบบสอบถามประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ ทั้งนี้ประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ที่นำมาสร้างแบบสอบถามได้ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ดังภาพที่ 1 ลักษณะแบบสอบถามเป็นแบบประเมินค่า โดยมีเกณฑ์การให้คะแนนมุมมองและเกณฑ์การประเมินค่าเฉลี่ยของคะแนนมุมมอง ดังนี้

เกณฑ์การให้คะแนนมุมมองในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้

เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ให้	5	คะแนน
เห็นด้วย	ให้	4	คะแนน
ไม่แน่ใจ	ให้	3	คะแนน
ไม่เห็นด้วย	ให้	2	คะแนน
ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง	ให้	1	คะแนน

เกณฑ์การประเมินค่าเฉลี่ยของคะแนนมุมมองในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้

ค่าเฉลี่ย 4.50-5.00	หมายถึง	นิสิตมีมุมมองอยู่ในระดับมากที่สุด
ค่าเฉลี่ย 3.50-4.49	หมายถึง	นิสิตมีมุมมองอยู่ในระดับมาก
ค่าเฉลี่ย 2.50-3.49	หมายถึง	นิสิตมีมุมมองอยู่ในระดับปานกลาง
ค่าเฉลี่ย 1.50-2.49	หมายถึง	นิสิตมีมุมมองอยู่ในระดับน้อย
ค่าเฉลี่ย 1.00-1.49	หมายถึง	นิสิตมีมุมมองอยู่ในระดับน้อยที่สุด

วิเคราะห์ขอบข่าย

สังเคราะห์ขอบข่าย

เอมอัชมา วัฒนบูรานนท์ (2558ช; 2563)

1. ความหมาย แนวคิด ทศนคติเกี่ยวกับเรื่องความตายและภาวะใกล้ตาย
2. แนวคิดของศาสนาเกี่ยวกับเรื่องความตาย
3. อัตราตายและสาเหตุการตาย
4. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตาย
5. ชูริกิจที่เกี่ยวข้องกับความตาย
6. การจัดการอารมณ์ในเรื่องความตาย
7. กฎหมายที่เกี่ยวกับความตาย และสิทธิการตาย
8. การเตรียมตัวก่อนตาย
9. ความหมายและความสำคัญของมรณศึกษา
10. ขอบข่ายและเนื้อหาของมรณศึกษา
11. การสอนมรณศึกษา

Harris (1978)

1. Philosophical เนื้อหาเรื่องความหมายของชีวิต ความตาย รวมถึงแนวคิดหรือทัศนะทางศาสนาที่มีต่อเรื่องความตาย
2. Sociological เนื้อหาด้านสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และพิธีการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องความตาย
3. Psychological เนื้อหาเรื่องความรู้สึก ความเข้าใจของผู้ที่ใกล้ตายและผู้ที่เกี่ยวข้อง การปฏิบัติตนต่อเรื่องเศร้าใจและทุกข์ใจ
4. Medical-Legal กล่าวถึงเนื้อหาทางด้านให้คำจำกัดความเรื่องความตาย กฎหมายเกี่ยวกับการตาย และการทำพินัยกรรม

Corr et al. (2018)

1. Cognitive Dimension ได้แก่ ความรู้หรือข้อมูลที่เป็นความจริงเกี่ยวกับความตาย ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความตาย
2. Affective Dimension ได้แก่ ขอบข่ายเนื้อหาในเรื่องความรู้สึก อารมณ์ ทศนคติเกี่ยวกับเรื่องความตาย ภาวะใกล้ตาย ความโศกเศร้า พิธีกรรมทางศาสนาเกี่ยวกับความตาย
3. Behavioral Dimension ได้แก่ การปฏิบัติเมื่อมีการเผชิญต่อความตาย พฤติกรรมทางสังคมเกี่ยวกับความตาย การจัดการอารมณ์เกี่ยวกับความตาย การปฏิบัติต่อผู้ที่อยู่ในภาวะใกล้ตาย และผู้ที่ต้องสูญเสีย
4. Valuational Dimension ได้แก่ การเห็นถึงคุณค่า ค่านิยมเกี่ยวกับความตายในแต่ละสังคม วิถีชีวิตของสังคม

ประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้

1. ความหมายและแนวคิดเรื่องความตาย
2. ทศนคติเกี่ยวกับเรื่องความตาย
3. ความหมายและแนวคิดภาวะใกล้ตาย
4. ทศนคติเกี่ยวกับภาวะใกล้ตาย
5. ศาสนากับเรื่องความตาย
6. อัตราตาย
7. สาเหตุการตาย
8. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตาย
9. ชูริกิจที่เกี่ยวข้องกับความตาย
10. การจัดการกับอารมณ์ในเรื่องความตาย
11. กฎหมายที่เกี่ยวกับความตาย
12. สิทธิการตาย
13. การเตรียมตัวก่อนตาย
14. ความหมายของมรณศึกษา
15. ความสำคัญของมรณศึกษา
16. ขอบข่ายและเนื้อหาของมรณศึกษา
17. การสอนมรณศึกษา

ภาพที่ 1 การวิเคราะห์และสังเคราะห์ขอบข่ายประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ได้ดำเนินการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือโดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน พิจารณาตรวจสอบความตรงตามเนื้อหา (Content Validity) โดยใช้วิธีหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) ได้ค่าดัชนีความสอดคล้อง (รายข้อ) อยู่ในช่วง 0.60-1.00 และนำเครื่องมือไปทดลองใช้กับนิสิตที่มีลักษณะคล้ายกับประชากรที่ศึกษา จำนวน 30 คน จากนั้นนำมาวิเคราะห์เพื่อตรวจสอบค่าความเที่ยง (Reliability) โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค ได้ค่าความเที่ยงของเครื่องมือ 0.71

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากนิสิตระดับปริญญาบัณฑิตของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ลงทะเบียนเรียนในรายวิชามรณศึกษาและรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ โดยก่อนเก็บข้อมูล ผู้วิจัยอธิบายและชี้แจงวัตถุประสงค์ ขั้นตอนการวิจัยและสิทธิในการเข้าร่วมการวิจัย โดยมีสิทธิที่จะปฏิเสธและสามารถถอนตัวได้ ไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อการเรียน ข้อมูลที่ได้ถือว่าเป็นความลับ และผลการวิจัยนำเสนอในภาพรวมเท่านั้น

วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard deviation)

ผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป นิสิตปริญญาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชามรณศึกษาและรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพในภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2561 จำนวน 103 คน ส่วนใหญ่เป็นนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ ร้อยละ 63.1 โดยเป็นนิสิตชาย ร้อยละ 51.5 และนิสิตหญิง ร้อยละ 48.5 ศึกษาอยู่ในสังกัดคณะครุศาสตร์ ร้อยละ 39.8 นับถือศาสนาพุทธมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 89.3 ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ข้อมูลทั่วไป (N = 103)

ข้อมูลทั่วไป	รายวิชาที่ลงทะเบียน		N = 103
	รายวิชา มรณศึกษา	รายวิชา การตายอย่างมีคุณภาพ	
	38 (36.9)	65 (63.1)	
	จำนวน (ร้อยละ)	จำนวน (ร้อยละ)	
เพศ			
ชาย	29 (76.3)	24 (36.9)	53 (51.5)
หญิง	9 (23.7)	41 (63.1)	50 (48.5)
สังกัดคณะ/สำนักวิชา			
ครุศาสตร์	35 (92.1)	6 (9.2)	41 (39.8)
นิติศาสตร์	- (-)	8 (12.3)	8 (7.8)
วิทยาศาสตร์	1 (2.6)	25 (38.5)	26 (25.2)
อักษรศาสตร์	- (-)	1 (1.5)	1 (1.0)
จิตวิทยา	- (-)	7 (10.8)	7 (6.8)
นิเทศศาสตร์	- (-)	3 (4.6)	3 (2.9)
สหเวชศาสตร์	- (-)	2 (3.1)	2 (1.9)
วิทยาศาสตร์การกีฬา	2 (5.3)	2 (3.1)	4 (3.9)
วิศวกรรมศาสตร์	- (-)	3 (4.6)	3 (2.9)
พาณิชยศาสตร์และ การบัญชี	- (-)	7 (10.8)	7 (6.8)
ทรัพยากรการเกษตร	- (-)	1 (1.5)	1 (1.0)
ศาสนาที่นับถือ			
พุทธ	34 (89.5)	58 (89.2)	92 (89.4)
คริสต์	1 (2.6)	1 (1.5)	2 (1.9)
อิสลาม	3 (7.9)	- (-)	3 (2.9)
ไม่นับถือศาสนา	- (-)	6 (9.2)	6 (5.8)

ส่วนที่ 2 ประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ นิสิตปริญญาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชามรณศึกษาและรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ ในภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2561 จำนวน 103 คน มีระดับมุมมองในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ในระดับมากทุกประเด็น เมื่อจัดอันดับจากค่าเฉลี่ย พบว่า นิสิตให้ความสนใจในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ 3 อันดับแรก คือ ทักษะคิดเกี่ยวกับเรื่องความตาย (ค่าเฉลี่ย 4.40) การจัดการกับอารมณ์ในเรื่องความตาย (ค่าเฉลี่ย 4.39) และทักษะคิดเกี่ยวกับภาวะใกล้ตาย (ค่าเฉลี่ย 4.35) ตามลำดับ ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับมุมมองในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ (N = 103)

ประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ระดับ
1. ความหมายและแนวคิดเรื่องความตาย	4.34	.60	มาก
2. ทักษะคิดเกี่ยวกับเรื่องความตาย	4.40	.58	มาก
3. ความหมายและแนวคิดภาวะใกล้ตาย	4.34	.60	มาก
4. ทักษะคิดเกี่ยวกับภาวะใกล้ตาย	4.35	.63	มาก
5. ศาสนากับเรื่องความตาย	4.00	.88	มาก
6. อัตราตาย	3.92	.80	มาก
7. สาเหตุการตาย	4.18	.76	มาก
8. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตาย	4.01	.92	มาก
9. ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับความตาย	3.83	.97	มาก
10. การจัดการกับอารมณ์ในเรื่องความตาย	4.39	.70	มาก
11. กฎหมายที่เกี่ยวกับความตาย	4.28	.77	มาก
12. สิทธิการตาย	4.29	.76	มาก
13. การเตรียมตัวก่อนตาย	4.27	.76	มาก
14. ความหมายของมรณศึกษา	4.22	.85	มาก
15. ความสำคัญของมรณศึกษา	4.15	.84	มาก
16. ขอบข่ายและเนื้อหาของมรณศึกษา	4.00	.85	มาก
17. การสอนมรณศึกษา	4.11	.78	มาก

เมื่อจำแนกกลุ่มนิสิตที่ลงทะเบียนรายวิชามรณศึกษา (จำนวน 38 คน) กับรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ (จำนวน 65 คน) พบว่า นิสิตที่ลงทะเบียนรายวิชามรณศึกษาให้ความสนใจในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ 3 อันดับแรก คือ ประเด็นเรื่องพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตาย (ค่าเฉลี่ย 4.39) อันดับที่ 2 สาเหตุการตาย (ค่าเฉลี่ย 4.34) และการสอนมรณศึกษา (ค่าเฉลี่ย 4.34) อันดับที่ 3 ทักษะที่เกี่ยวกับเรื่องความตาย (ค่าเฉลี่ย 4.31) ความหมายของมรณศึกษา (ค่าเฉลี่ย 4.31) และความสำคัญของมรณศึกษา (ค่าเฉลี่ย 4.31) ดังตารางที่ 4

สำหรับกลุ่มนิสิตที่ลงทะเบียนรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพนั้นให้ความสนใจประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ 3 อันดับแรก คือ การจัดการกับอารมณ์ในเรื่องความตาย (ค่าเฉลี่ย 4.49) อันดับที่ 2 ความหมายและแนวคิดภาวะใกล้ตาย (ค่าเฉลี่ย 4.47) และอันดับที่ 3 ทักษะที่เกี่ยวกับเรื่องความตาย (ค่าเฉลี่ย 4.46) ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับมุมมองในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ของนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชามรณศึกษาและรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ (N = 103)

ประเด็นเรื่องความตาย ที่ควรเรียนรู้	รายวิชาที่ลงทะเบียน					
	รายวิชา มรณศึกษา (N = 38)			รายวิชา การตายอย่างมีคุณภาพ (N = 65)		
	ค่าเฉลี่ย	ส่วน เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	ส่วน เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ระดับ
1. ความหมายและแนวคิด เรื่องความตาย	4.26	.50	มาก	4.40	.65	มาก
2. ทักษะที่เกี่ยวกับเรื่อง ความตาย	4.31	.52	มาก	4.46	.61	มาก
3. ความหมายและแนวคิด ภาวะใกล้ตาย	4.13	.62	มาก	4.47	.56	มาก
4. ทักษะที่เกี่ยวกับภาวะใกล้ตาย	4.23	.63	มาก	4.43	.63	มาก
5. ศาสนากับเรื่องความตาย	4.18	.72	มาก	3.90	.94	มาก

ตารางที่ 4 (ต่อ)

ประเด็นเรื่องความตาย ที่ควรเรียนรู้	รายวิชาที่ลงทะเบียน					
	รายวิชา มรณศึกษา (N = 38)			รายวิชา การตายอย่างมีคุณภาพ (N = 65)		
	ค่าเฉลี่ย	ส่วน เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ระดับ	ค่าเฉลี่ย	ส่วน เบี่ยงเบน มาตรฐาน	ระดับ
6. อัตราตาย	4.13	.74	มาก	3.80	.81	มาก
7. สาเหตุการตาย	4.34	.58	มาก	4.09	.84	มาก
8. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับความตาย	4.39	.59	มาก	3.80	1.01	มาก
9. ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับความตาย	3.76	.78	มาก	3.87	1.06	มาก
10. การจัดการกับอารมณ์ ในเรื่องความตาย	4.23	.75	มาก	4.49	.66	มาก
11. กฎหมายที่เกี่ยวกับความตาย	4.28	.65	มาก	4.27	.83	มาก
12. สิทธิการตาย	4.13	.77	มาก	4.38	.74	มาก
13. การเตรียมตัวก่อนตาย	4.21	.62	มาก	4.30	.84	มาก
14. ความหมายของมรณศึกษา	4.31	.61	มาก	4.16	.96	มาก
15. ความสำคัญของมรณศึกษา	4.31	.52	มาก	4.06	.98	มาก
16. ขอบข่ายและเนื้อหาของ มรณศึกษา	4.15	.63	มาก	3.90	.94	มาก
17. การสอนมรณศึกษา	4.34	.54	มาก	3.98	.87	มาก

อภิปรายผล

นิสิตที่ลงทะเบียนรายวิชามรณศึกษาและรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ ส่วนใหญ่มีมุมมองในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้อยู่ในระดับมาก โดยให้ความสนใจในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ 3 อันดับแรก ได้แก่ ทักษะคติเกี่ยวกับเรื่องความตาย การจัดการกับอารมณ์ในเรื่องความตาย และทักษะคติเกี่ยวกับภาวะใกล้ตาย ตามลำดับ ซึ่งการให้ความสนใจและการให้ความสำคัญในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ต่าง ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความตายของแต่ละบุคคล โดยแนวคิดเกี่ยวกับความตายนี้มีการปรับเปลี่ยนไปตามค่านิยม วัฒนธรรม ความเชื่อ (มัชฌิมาส

มัญจาวงษ์ และปณิตา ลิ้มประวัฒน์, 2561; Granda-Cameron & Houldin, 2012) การทำความเข้าใจและให้ความหมายเกี่ยวกับความตายยังเป็นนามธรรมและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ระดับมุมมองของนิสิตสามารถบอกได้ว่านิสิตให้ความสนใจและเล็งเห็นความสำคัญของการเรียนรู้เรื่องความตาย ช่วยทำให้เกิดความตระหนักรู้เรื่องความตายและส่งผลต่อการยอมรับความตายได้ดีขึ้น ซึ่งการตระหนักรู้เรื่องความตายเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับความตาย นอกจากนี้ยังมีปัจจัยอื่น ๆ เช่น อายุ เพศ การมีเป้าหมาย การพยากรณ์โรค ความสามารถในการดำเนินชีวิตประจำวัน ความเชื่อทางศาสนา การรับรู้ความสามารถของตนเอง ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความตาย และสัมพันธ์ภาพของบุคคลในครอบครัวที่มีความสัมพันธ์กับการยอมรับความตายของแต่ละบุคคล (Daaleman & Dobbs, 2010; Durlak & Kass, 1982; Harding et al., 2005.; Hinton, 1999; Pinquart et al., 2006)

ประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ในกลุ่มนิสิตที่ลงทะเบียนรายวิชามรณศึกษานั้น ให้ความสนใจในกลุ่มประเด็นเกี่ยวกับมรณศึกษาเป็นพิเศษ ได้แก่ การสอนมรณศึกษา ความหมายของมรณศึกษา และความสำคัญของมรณศึกษา เนื่องจากนิสิตที่ลงทะเบียนในรายวิชานี้ส่วนใหญ่เป็นนิสิตคณะครุศาสตร์ ศึกษาในศาสตร์ของความเป็นครู วิถีวิทยา การสอน การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ฯลฯ เมื่อนิสิตจบการศึกษาไปแล้วนั้นจะต้องมีบทบาทและทำหน้าที่เป็นครูในอนาคต สามารถออกแบบการจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับความตายได้ จึงทำให้นิสิตให้ความสนใจในประเด็นเกี่ยวกับมรณศึกษาเหล่านี้เป็นพิเศษ โดยมรณศึกษา (Death Education) นั้นเป็นกระบวนการจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับความตาย ซึ่งนิสิตจะต้องมีความรู้ความเข้าใจและสามารถจัดการเรียนรู้ให้สอดคล้องตามเป้าหมายของมรณศึกษา (Eddy & Alles, 1983) ประกอบด้วย 1) การให้ความรู้ (Information Sharing) ซึ่งเป็นการถ่ายทอดหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความคิดเห็น และประสบการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับความตาย 2) การให้รู้จักคุณค่า (Values Clarification) เป็นการให้บุคคลรู้จักประเมินคุณค่าให้กระจ่างชัด โดยรู้จักพิจารณาเลือกและให้ค่าของกิจกรรมต่างๆ หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อให้ยอมรับและมีทัศนคติที่ดีและถูกต้องเกี่ยวกับความตาย และ 3) ความสามารถในการแสดงพฤติกรรม (Coping Behaviors) เป็นความสามารถของบุคคลในการปฏิบัติตนหรือปรับพฤติกรรมในเรื่องความตาย พร้อมทั้งจะเผชิญกับความตายและการสูญเสียได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

สำหรับกลุ่มนิสิตที่ลงทะเบียนรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ ให้ความสนใจประเด็นเรื่องการจัดการกับอารมณ์ในเรื่องความตาย ความหมายและแนวคิดภาวะใกล้ตาย และทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องความตาย เป็น 3 อันดับแรก แตกต่างจากกลุ่มนิสิตที่ลงทะเบียนในรายวิชามรณศึกษา ด้วยรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพต้องการให้นิสิตได้

เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องความตาย ตระหนักถึงความตาย สามารถปรับตัวและเตรียมตัวก่อนตายอย่างเข้าใจ พร้อมเผชิญความจริงกับเรื่องความตาย รวมทั้งรายวิชานี้เป็นรายวิชาการศึกษาทั่วไป กลุ่มสหศาสตร์ ของศูนย์การศึกษาทั่วไป เปิดโอกาสให้นิสิตในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ลงทะเบียนเรียน จึงมีนิสิตหลากหลายหลักสูตร สาขาวิชาและหลายคณะ ซึ่งแตกต่างจากนิสิตที่ลงทะเบียนรายวิชามรณศึกษาที่ส่วนใหญ่เป็นนิสิตคณะครุศาสตร์ เนื่องจากเป็นรายวิชาบังคับที่นิสิตในหลักสูตรครุศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาสุศึกษาและพลศึกษา จะต้องลงทะเบียนเรียน และรายวิชามรณศึกษาเน้นให้นิสิตสามารถออกแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับความตายหรือมรณศึกษา การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างความตระหนักในเรื่องความตายได้

เมื่อเปรียบเทียบมุมมองในประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ของนิสิตทั้ง 2 กลุ่มพบว่า 3 อันดับแรกที่นิสิตทั้ง 2 กลุ่มให้ความสนใจเหมือนกัน คือ ประเด็นเรื่องทัศนคติเกี่ยวกับความตาย สามารถอธิบายได้ว่า นิสิตให้ความสนใจและให้ความสำคัญต่อทัศนคติเกี่ยวกับความตาย การมีทัศนคติเชิงบวกเกี่ยวกับความตาย ทำให้มุมมอง ความเชื่อ และประสบการณ์เดิมถูกปรับเปลี่ยนให้ดีขึ้นได้ และมีผลต่อการเรียนรู้เรื่องความตาย ช่วยทำให้เกิดกระบวนการยอมรับความตายได้ดี นอกจากนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ทั้งรายวิชามรณศึกษาและรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพเป็นที่สิ่งสำคัญ เพื่อให้นิสิตเกิดการเรียนรู้สูงสุดและสร้างเสริมให้เกิดความตระหนักเรื่องความตาย การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เน้นการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความคิดและประสบการณ์ ส่งผลทำให้นิสิตสนใจที่จะเรียนรู้มากขึ้น เช่น การนำโมเดลลิฟ (LOVE Model) มาใช้ในการจัดการเรียนรู้มรณศึกษา (เอมอัชฌา วัฒนบูรานนท์, 2563) ประกอบด้วย ชั้นเรียนรู้ (Learning หรือ L) ชั้นเปิดใจ (Openness หรือ O) ชั้นเห็นคุณค่า (Value หรือ V) และชั้นเห็นคุณงามความดี (Excellence หรือ E) โดยโมเดลลิฟนี้เป็นโมเดลการจัดการเรียนรู้ที่สร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ให้กับผู้เรียน ซึ่งการนำโมเดลลิฟมาใช้ในการจัดการเรียนรู้มรณศึกษา พบว่า ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และพึงพอใจที่ได้รับความรู้และประสบการณ์มากขึ้น ตลอดจนได้มองตนเองในด้านความรู้สึก ความนึกคิด และการแสดงออกผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ นอกจากนี้ผู้เรียนได้เขียนบรรยายเกี่ยวกับความดีที่ได้รับ (การรักษาสิลห่า) ความจริงที่ได้เรียนรู้ (ธรรมชาติของชีวิตที่พึงปฏิบัติได้) และความรู้ปฏิบัติที่ได้รับ (การรู้และปฏิบัติ) สรุปได้ว่า 1) ผู้เรียนได้เรียนรู้ความดีในด้านความรักความเมตตา ความเข้าใจตนเองและผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น เห็นคุณค่าของการมีชีวิต 2) ผู้เรียนได้เรียนรู้ความจริงว่าความตายเป็นเรื่องธรรมชาติ ซึ่งต้องทำความเข้าใจและเรียนรู้ที่จะยอมรับ 3) ผู้เรียนได้รับความรู้ปฏิบัติเกี่ยวกับความตายในมุมมองต่าง ๆ พิธีกรรมทางศาสนา กฎหมาย การจัดการอารมณ์เกี่ยวกับความตาย การฝึกปฏิบัติการสอนมรณศึกษา และการรู้จักใช้ชีวิต

ที่มีคุณค่ามีความหมายโดยไม่ประมาท (เอมอัชฌา วัฒนบูรานนท์, 2553, 2555, 2558ก) การจัดการเรียนรู้ที่เปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ซึ่งกันและกัน การให้ผู้เรียนได้เขียนบรรยาย บันทึกความรู้สึกเกี่ยวกับความตาย การเล่นเกมต่าง ๆ สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและเกิดความตระหนักรู้เรื่องความตายได้ดี จากการศึกษาของธารินทร์ เพ็ญวรรณ, จุณิดา อภิชนะกุลชัย และเอกภพ สิทธิวรรณธนะ (2562) ที่ได้ทำการศึกษาการประเมินประสิทธิภาพในการใช้เกมไฟโซชีวิตในการสร้างความตระหนักรู้เรื่องความตาย ซึ่งเกมไฟโซชีวิตนี้ คือ เกมที่ใช้คำถามในไฟเพื่อเปิดพื้นที่การพูดคุย สร้างบทสนทนาเรื่องชีวิตและความตาย การศึกษาพบว่า เกมไฟโซชีวิตสามารถเป็นสื่อการเรียนรู้ในการสร้างความตระหนักรู้เรื่องความตายและการเห็นความสำคัญของการวางแผนการดูแลล่วงหน้า (Advance care planning) ได้ อีกทั้งเกมไฟโซชีวิตช่วยให้ผู้เล่นเกมเข้าใจว่าความตายนั้นเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวกว่าที่คิด รู้จักการทบทวนถึงชีวิตที่ผ่านมา รู้จักคุณค่าของเวลา และเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ผ่านประสบการณ์ของผู้อื่น

นอกจากการศึกษานี้ที่แสดงให้เห็นว่านิสิตที่ลงทะเบียนรายวิชามรณศึกษาและรายวิชาการตายอย่างมีคุณภาพ ให้ความสนใจและความสำคัญในประเด็นเรื่องความตาย โดยมีระดับมุมมองอยู่ในระดับมาก การให้ความสนใจและความสำคัญเป็นสิ่งที่ดี และทำให้เกิดความตระหนักรู้เรื่องความตายส่งผลให้เกิดการยอมรับความตายได้ดีขึ้นในอนาคต การจะทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ได้ส่วนสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ วิธีการจัดการเรียนรู้เรื่องความตาย ซึ่งจะต้องทำการศึกษาพัฒนาการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมและให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้สูงสุด รวมทั้งการสร้างความตระหนักรู้เรื่องความตายให้เพิ่มขึ้นในวงกว้างต่อไป

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย

1. ผู้สอนหรือกระบวนการ (Facilitator) สามารถนำประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ที่นิสิตให้ความสนใจนำไปออกแบบการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เกิดการเรียนรู้สูงสุด
2. ควรนำประเด็นเรื่องความตายที่ควรเรียนรู้ไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้กับนิสิตระดับอุดมศึกษา เพื่อสร้างความตระหนักรู้เรื่องความตายซึ่งจะเป็นการช่วยให้เกิดการใช้ชีวิตไม่ประมาท มีสติ เห็นคุณค่าของตนเองและผู้อื่น และเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะยอมรับความตายได้ดีขึ้นในอนาคต

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาประเด็นเรื่องความตายหรือการสูญเสียที่ควรเรียนรู้ในมุมมองของเด็กวัยเรียน (ระดับปฐมวัย ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา) และวัยรุ่น เพื่อนำข้อมูลไปใช้การวางแผนและออกแบบการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสม
2. ควรศึกษาประเด็นเรื่องความตายหรือการสูญเสียที่ควรเรียนรู้ในมุมมองของผู้สอนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (ระดับปฐมวัย ประถมศึกษา และมัธยมศึกษา) ศึกษาความเป็นไปได้ในการนำเนื้อหาสาระเกี่ยวกับความตายไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้กับนักเรียนระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน รวมทั้งวิธีการจัดการเรียนรู้

บรรณานุกรม

- ธารินทร์ เพ็ญวรรณ, ฐนิตา อภิชนะกุลชัย, และเอกภพ สิทธิวรรณธนะ. (2562). การวิเคราะห์เนื้อหาการใช้เกมไพ่โซซิวิตในการสร้างความตระหนักเรื่องความตายในประเทศไทย. *ธรรมศาสตร์เวชสาร*, 19(2), 396-406.
- นพพล วิทย์วรวงศ์. (2563). *การตัดสินใจในระยะท้ายของชีวิตกับสังคมไทย: บทเรียนจากประสบการณ์ของต่างประเทศ*. นนทบุรี: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- ภาวีกา ศรีรัตนบัลล์. (2561). “บ้าน” สุดท้ายของชีวิต: มุมมองเชิงสังคมวิทยาต่อการบริบาลคุณภาพชีวิตระยะท้าย: *The sociology of illness, dying and death* (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.
- มัณฑุมาส มัญจาวงษ์, และปณิตา ลิ้มปะวัฒน์. (2561). การตายดี วิถีที่เลือกได้. *วารสารอายุรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 4(1), 20-26.
- ลัญฉน์ศักดิ์ อรรถยากร. (2561). การยอมรับความตาย. *จุฬาลงกรณ์เวชสาร*, 62(5), 761-772.
- เอมอัชฌา วัฒนบูรานนท์. (2553). การจัดการเรียนรู้มรณศึกษาเพื่อเสริมสร้างความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา. *วารสารครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 38(3), 16-29.
- เอมอัชฌา วัฒนบูรานนท์. (2555). การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้มรณศึกษาเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา. *วารสารสุขศึกษา*, 35(120), 31-42.
- เอมอัชฌา วัฒนบูรานนท์. (2558ก). การวิจัยพัฒนาโมเดลเลิฟเพื่อสร้างเสริมความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์: ชุดโครงการวิจัยสำหรับนิสิตระดับอุดมศึกษา. *วารสารวิธีวิทยาการวิจัย*, 28(2), 119-152.
- เอมอัชฌา วัฒนบูรานนท์. (2558ข). *มรณศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- เอมอัชฌา วัฒนบูรานนท์. (2563). มรณศึกษา: มิติหนึ่งทางสุขศึกษา. ใน สุรภี รุโจปการ (บ.ก.), *ศาสตร์ สอน สื่อ สุข*. (หน้า 135-146). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Corr, C. A., Corr, D. M., & Doka, K. J. (2018). *Death & dying, life and living* (8th ed.). Wadsworth: Cengage learning.
- Daaleman, T. P., & Dobbs, D. (2010). Religiosity, spirituality, and death attitudes in chronically ill older adults. *Research on Aging*, 32(2), 224-243.

- Durlak, J. A., & Kass, R. A. (1982). Clarifying the measurement of death attitudes: A factor analytic evaluation of fifteen self-report death scales. *OMEGA - Journal of Death and Dying*, 12(2), 129-141.
- Eddy, J. M., & Alles, W. F. (1983). *Death education*. Missouri: The C.V. Mosby Company.
- Fulton, R., Markusen, E., Owen, G., & Scheiber, J. L. (1981). *Death and dying: Challenge and change*. San Francisco: Boyd & Fraser publishing company.
- Granda-Cameron, C., & Houldin, A. (2012). Concept analysis of good death in terminally ill patients. *American Journal of Hospices and Palliative Medicine*, 29(8), 632-639.
- Harding, S. R., Flannelly, K. J., Weaver, A. J., & Costa, K. G. (2005). The influence of religion on death anxiety and death acceptance. *Mental Health, Religion & Culture*, 8(4), 253-261.
- Harris, W. H. (1978). Some reflections concerning approaches to death education. *Journal of School Health*, 48(3), 162-165.
- Hinton, J. (1999). The progress of awareness and acceptance of dying assessed in cancer patients and their caring relatives. *Palliative medicine*, 13(1), 19-35.
- Pinquart, M., Fröhlich, C., Silbereisen, R. K., & Wedding, U. (2006). Death acceptance in cancer patients. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 52(3), 217-235.